

УДК 338.48 : 332.122

Гаврилко Г.П.

РЕГІОНАЛЬНІ САНАТОРНО-КУРОРТНІ КЛАСТЕРИ: ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ

У статті систематизовано принципи, ознаки та характеристики формування регіональних санаторно-курортних кластерів. Пропонується науково-методичний підхід до обґрунтування доцільності та оцінки ефективності формування регіональних кластерів, авторський підхід спирається на виведення коефіцієнту ефективності через розроблену систему характеристик кластера (конкурентоспроможність, інновації, економічні показники, зв'язки і взаємодія між учасниками кластера, географічна концентрація, зовнішня підтримка тощо) та індикаторів, запропоновано шкалу їх оцінки.

На підставі статистичних даних та їх аналізу, з урахуванням факторів, що впливають на обрані індикатори, у дослідженні адаптовано розроблену методуку на прикладі курортної сфери Закарпатської області та доведено доцільність формування регіональних санаторно-курортних кластерів.

Ключові слова: санаторно-курортна сфера, санаторно-курортний кластер, санаторно-курортна політика, бізнес-середовище, моніторинг, інновації, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Ефективна політика просторового розвитку рекреаційних територій з використанням європейського досвіду може стати вагомим поштовхом до сталого розвитку регіону загалом у контексті євроінтеграційних перспектив України.

Сучасні провідні засади європейської політики просторового розвитку, які є дотичними до розвитку рекреації і туризму, будуються на розширенні співробітництва з приватним сектором, захисті навколишнього середовища від негативних впливів та загроз, розвитку та захисті природних ресурсів та природної спадщини, підтримці високоякісного туризму, поліпшенні доступу і обміні інформацією та знаннями тощо.

На особливу увагу заслуговує розробка механізмів проектування регіональних санаторно-курортних кластерів, які спрямовані на створення єдиної санаторно-курортної системи країни.

Сучасні підходи до формування висококонкурентного бізнес-середовища вимагають від вітчизняних підприємств пошуку нових шляхів реалізації стратегічних цілей підприємницької діяльності, одним з яких і є кластерна інтеграція за регіональною (територіальною) ознакою, економічними та соціальними інтересами.

У країнах Європейського Союзу кластерний підхід розглядається як ефективний захід протидії наслідкам фінансової світової кризи. Найбільш успішні кластери формуються там, де здійснюється інноваційний технологічний прорив з подальшим виходом на нові ринки. Тому багато країн активно використовують кластерний підхід у формуванні та регулюванні своїх національних інноваційних програм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Серед провідних вітчизняних фахівців та практиків, які надають перевагу кластерному підходу в управлінні соціальних систем (зокрема і у СКС), слід, передусім, назвати О. Бобровську, С. Вовк, Н. Волкову, В. Дорофійенку, Л. Карамішева, О. Кузьміна, В. Лобаса, В. Мамонову, О. Черниш, М. Шутова та інших. Серед закордонних досліджень на особливу увагу заслуговують концепція теорії промислової агломерації А. Маршалла, теорія інноваційних кластерів В. Фельдмана і Д. Одретча [1], а також теорія конкуренто-спроможності М. Портера [2]. Проте не розроблено основних принципів формування і не запропоновано методики оцінки ефективності створення санаторно-курортного кластера на регіональному рівні.

Формулювання цілей статті (визначення завдання). Мета дослідження полягає у висвітленні, систематизації і узагальненні існуючих підходів та розробці методичних засад оцінки ефективності створення санаторно-курортного кластера Закарпаття.

Опис основного матеріалу дослідження. Узагальнивши закордонний досвід [1–4] та результати вітчизняних досліджень [5–8] з питань формування і реалізації проектів стосовно кластерних утворень у різних сферах діяльності, у санаторно-курортному комплексі, ми пропонуємо дотримуватися таких основних принципів формування регіональних санаторно-курортних кластерів.

Перший принцип – реалізація інвестиційних проектів спрямована на розвиток базових центрів санаторно-курортного каркасу Закарпатської області. Санаторно-курортний каркас території – це сукупність її курортних центрів і санаторних комплексів, що утворюють просторово організовану інфраструктуру, придатну для організації лікування і відпочинку місцевих жителів і мешканців інших регіонів. Основою санаторно-курортного каркасу є базові центри, що мають найбільш оптимальне поєднання різних видів ресурсів та вважаються транспортно

© Гаврилко Галина Петрівна, викладач кафедри фінансів Ужгородського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород, e-mail: info@utei-knteu.org.ua

доступними для забезпечення транзиту вантажів і пасажирів (рекреантів).

По-друге, поділ (на макрорівні) функцій управління з формування, контролю та реалізації стратегічних засад санаторно-курортної політики регіону. Оптимальна організаційно-управлінська структура з реалізації санаторно-курортної політики повинна виглядати таким чином:

- формування стратегічних засад регіональної санаторно-курортної політики – обласна державна адміністрація;

- реалізація стратегічних засад регіональної санаторно-курортної політики – регіональний інформаційно-ресурсний центр;

- контроль за виконанням стратегічних засад регіональної санаторно-курортної політики – голова обласної державної адміністрації.

По-третє, використання кластерного підходу при проектуванні санаторно-курортного каркасу території Закарпатської області. Кластерний підхід передбачає зосередження на обмеженій території підприємств і організацій, що займаються розробкою, виробництвом, просуванням і реалізацією санаторно-курортного продукту, а також діяльністю, суміжною із туризмом та рекреаційними послугами. Санаторно-курортний кластер можна вважати просторовою формою організації курортної індустрії в рамках санаторно-курортного каркасу території.

По-четверте, створення та системне просування бренду території на засадах унікальних характеристик, лікувальних властивостей, об'єктів, подій тощо.

По-п'яте, активна інформаційно-роз'яснювальна робота серед місцевого населення, доведення до нього значущості розвитку санаторно-курортної сфери у контексті сучасних ініціатив щодо децентралізації та можливостей наповнення місцевих бюджетів.

По-шосте, безперервний моніторинг бізнес-середовища санаторно-курортної сфери у розрізі складових санаторно-курортного каркасу території. Контроль якості наданих курортних послуг та забезпечення належного рівня екологічної безпеки відповідної території та безпеки рекреантів.

Сьогодні формуванню регіональних кластерних утворень в різних сферах економіки приділяється значна увага. Головною метою створення санаторно-курортного кластера в Закарпатській області повинно стати підвищення конкурентоспроможності регіону та оптимізація використання рекреаційного потенціалу (ресурсного, інфраструктурного, туристського, транспортного тощо).

Пропонуємо проаналізувати основні ознаки та характеристики санаторно-курортного кластера Закарпатської області (рис.1).

Рис. 1. Основні ознаки та характеристики бізнес-середовища санаторно -курортного кластера в Закарпатській області

Джерело: побудовано автором

Закарпаття володіє унікальним природно-ресурсним потенціалом, що створює перспективи для розвитку сучасних видів лікувально-оздоровчого туризму як міжнародного (область межує з чотирма країнами Європейського Союзу), так і внутрішнього. Позитивно впливає на якість бізнес-середовища наявність розвинутої курортної інфраструктури (спеціалізованих засобів розміщення, транспортних комунікацій, під'їзних шляхів, побутового обслуговування тощо), географічна близькість (сприяє активній взаємодії учасників кластера), високий рівень курортної спеціалізації регіону та наявність конкурентоспроможних підприємств в межах кластера, які здатні оцінити, проаналізувати та використати унікальні переваги.

Для ефективної роботи кластера необхідно створити систему внутрішніх робочих зв'язків, налагодити координацію зусиль між усіма учасниками об'єднання та проаналізувати взаємодію організацій, що входять в кордони кластера. Невід'ємною складовою якісної маркетингової стратегії кластерного об'єднання повинно стати як дослідження поведінки споживачів та формування споживчих переваг, так і розробка заходів щодо позиціонування послуг та поліпшення їх якості.

На основі представлених вище основних ознак та характеристик нами розроблена та адаптована методика оцінки ефективності створення санаторно-курортного кластера

Закарпаття, відповідно до якої для кожної з названих характеристик кластера виокремлено індикатори їх оцінки. Система індикаторів покликана найбільш повно розкрити зазначені характеристики.

Індикатори оцінюються за 10-бальною шкалою, де:

- «0» балів – індикатор абсолютно не вплине на утворення санаторно-курортного кластера і на розвиток галузі або матиме негативний вплив;
- «5» балів – індикатор матиме незначний вплив на утворення кластера і на розвиток галузі;
- «10» балів – індикатор матиме суттєвий позитивний вплив на створення кластера і на розвиток галузі.

Бали присвоюються експертною групою, що складається з висококваліфікованих, компетентних і досвідчених фахівців на підставі статистичних даних та їх аналізу, з урахуванням факторів, що впливають на обрані індикатори (нами було опитано 7 експертів та усереднено і заокруглено результати їхньої оцінки за кожним індикатором).

Представимо запропоновану систему індикаторів оцінки ефективності створення санаторно-курортного кластера у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

Оцінка ефективності створення санаторно-курортного кластера Закарпаття

Індикатор оцінки характеристики	Вага впливу на хар-ку, (w _i)	Усереднена оцінка групи експертів, 0-10 балів (b _i)
1	2	3
1. Конкурентоздатність (H1)		
b1 – поточний потенціал розвитку підприємств санаторно-курортного комплексу (спеціалізованих засобів розміщування)	0,3	8
b2 – вплив підприємств майбутнього кластера на курортну сферу регіону	0,3	8
b3 – імідж учасників кластерного об'єднання у санаторно-курортній сфері	0,2	8
b4 – унікальний природно-ресурсний потенціал	0,2	8
Конкурентоздатність (H1)		8
2. Інновації (H2)		
b5 – рівень інноваційності санаторно-курортної сфери	0,5	8
b6 – рівень комерціалізації інновацій	0,5	7
Інновації (H2)		7,5
3. Економічні показники (H3)		
b7 – обсяг виробленої продукції, робіт, послуг	0,4	8
b8 - кількість зайнятих у курортній сфері	0,3	7
b9 – обсяг інвестицій в основний капітал	0,3	8
Економічні показники (H3)		7,7
4. З'язки і взаємодія між учасниками кластера (H4)		
b10 – рівень кооперації та координації зв'язків всередині кластера	0,4	8
b11 – створення інфраструктури, необхідної для розвитку кластера	0,3	7
b12 – вихід на новий рівень управління	0,3	7

З'язки і взаємодія між учасниками кластера (Н4)		7,4
5. Географічна концентрація (Н5)		
b13 – географічна концентрація учасників кластерного об'єднання	0,3	7
b14 – правильний вибір учасників кластера та їх кількості	0,4	7
b15 – рівень курортної спеціалізації	0,3	8
Географічна концентрація (Н5)		7,3
6. Зовнішня підтримка (Н6)		
b16 – поведінка споживача та формування споживчих переваг	0,5	8
b17 – якість послуг та позиціонування на ринку	0,5	9
Зовнішня підтримка (Н6)		8,5
Ефективність створення кластера (Е)		7,73

Джерело: розроблено автором

Експерти надають кожному індикатору відповідну вагу – коефіцієнт впливу (w_i) на характеристику (H_j). Оцінка характеристик створюваного кластера буде визначатися шляхом множення кількості балів (b_i) по кожному критерію на вагу його впливу на характеристику (j) за формулою (1):

$$H_j = \sum_{i=1}^n b_i \cdot w_i \quad (1)$$

де n – кількість індикаторів j -тої характеристики.

Ефективність створення санаторно-курортного кластера (E) визначається як середня арифметична підсумкових оцінок за всіма характеристиками (формула 2).

$$E = \frac{\sum H_j}{m} \quad (2)$$

де m – кількість характеристик створюваного кластера.

З огляду на запропоновану вище шкалу будемо вважати, що створення кластера буде ефективним в тому випадку, якщо результуюче значення коефіцієнта ефективності перевищуватиме 7,5 балів.

Після усереднення підсумкових оцінок за всіма характеристиками (формули 1 та 2) результуюча ефективність створення санаторно-курортного кластера Закарпаття становить 7,73 бала (див. табл. 1), що спричинить позитивний вплив на розвиток курортної індустрії та регіональної економіки загалом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонована система індикаторів дає можливість на початкових стадіях оцінити ефективність подальшого існування такої

інтеграційної структури. Отже, попередньо оцінивши ефективність створення кластера, можна буде розпочати до реалізацію кластерних ініціатив. Зазначимо, що Закарпаття володіє великою привабливістю з огляду на унікальність, різноманітність, компактність розміщення та комплексність лікувально-оздоровчих факторів, до яких належать мінеральні води, лікувальні грязі, клімат, ландшафт тощо. Ефективне використання лікувально-природного потенціалу регіону підсилить та оптимізує кластерний підхід, що дасть можливість об'єднати зусилля всіх зацікавлених учасників у реалізації спільної мети.

Загалом кластери позитивно впливають на розвиток регіональної та національної економіки, а саме сприяють:

- створенню позитивного ефекту – взаємозв'язки всередині кластера приводять до появи нових методів конкуренції та інноваційних процесів;
- створенню умов для формування регіональних інноваційних систем;
- прискоренню процесу формування факторів конкурентних переваг за рахунок спільних інвестицій в розвиток технологій, в інформацію, інфраструктуру, освіту тощо;
- утворенню та розвитку тісних взаємозв'язків всередині кластера, які забезпечують розвиток аутсорсингу (малі і середні підприємства виготовляють продукцію, виконують роботи і надають послуги для ключових суб'єктів кластера, що сприяє розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні);
- розвитку прикордонного співробітництва в сфері торгівлі, сільського господарства, туризму, транспорту та інфраструктури, що сприяє економічному процвітанню територій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Audretsch D., Feldman M. Innovative clusters and the industry life cycle // Review of Industrial Organization. 11. 1996. P. 253–273.
2. Porter M. Clusters and the new economics of competition // Harvard Business Review, 76. 1998. P. 77–90.
3. Cluster Analysis & Cluster-Based Policy in OECD-Countries Various Approaches, Early Results & Policy Implications / Ed. by Theo J. A. Roelandt, Pim den Hertog. // Report by the Focus Group on: Industrial clusters – 1999. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/corporate>.

4. Tiri M., Moreau R., Peeters L. Identification of clusters in Switzerland Analysis / ITEO, Limburg University, Belgium. Presentation And Interpretation of First Results. OECD Cluster Focus Group Workshop. - 2000. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/daf/corporate> .
5. Білорус О.Г. Глобальний конкурентний простір: монографія / О. Білорус та ін. – К. : КНЕУ, 2007. – 680 с.
6. Богма О.С. Кластери і технопарки – основа переходу вітчизняної економіки на інноваційний шлях розвитку / О.С. Богма // Вісник Хмельницького національного університету, т. 3. – 2006. – № 6. – С. 189 – 193.
7. Ковальова Ю. Кластер як новий інструмент модернізації економіки / Ю. Ковальова // Схід. – 2007. – № 5 (83). – С.9-13.
8. Кузьмін О. Кластери як чинник інноваційного розвитку підприємств і територіальних утворень / О. Кузьмін, В. Жежуха // Економіка України. – 2010. – №2 (579). – С. 16-17.

REFERENCES

1. Audretsch, D., & Feldman, M. (1996). Innovative clusters and the industry life cycle. *Review of Industrial Organization*, 11, 253-273.
2. Porter, M. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76, 77–90.
3. Roelandt, T. J. A., & Hertog, P. (1999). Cluster Analysis & Cluster-Based Policy in OECD-Countries Various Approaches, Early Results & Policy Implications. Report by the Focus Group on: Industrial clusters. – Retrieved from <http://www.oecd.org/daf/corporate>.
4. Tiri, M., Moreau, R., & Peeters, L. (2000). Identification of clusters in Switzerland Analysis . ITEO, Limburg University, Belgium. Presentation And Interpretation of First Results. OECD Cluster Focus Group Workshop. – Retrieved from <http://www.oecd.org/daf/corporate>.
5. Bilorus, O.H. (2007). *Hlobal'nyi konkurentnyi prostir [Global competitive space]*. Kyiv: KNEU.
6. Bohma, O.S. (2006). Klasteri i tekhnoparky – osnova perekhodu vitchyznianoï ekonomiky na innovatsiinyi shliakh rozvytku [Clusters and technology parks - the basis of the transition of the domestic economy on an innovative path of development]: In *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu [Bulletin of Khmelnytsky National University]*: Vol. 3. № 6 (pp. 189-193). Khmelnytsky [In Ukrainian].
7. Kovaleva, Y. (2007). *Klaster yak novyi instrument modernizatsii ekonomiky [Cluster as a new tool of economic modernization]*. Skhid. № 5 (83). (pp. 9-13). [In Ukrainian].
8. Kuzmin, O.E., & Zhezhuha, V. J. (2010). Klasteri yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku pidpriemstv i terytorial'nykh utvoren' [Clusters as a factor in the development of innovative companies and subdivisions]: In *Ekonomika Ukrainy [Economics of Ukraine]*. №2 (579). (pp. 16-17). [In Ukrainian].